

MERE OM PSYKE OG LOGOS OG OM PSYKE OG EROS

En replik til Søren Kjørup

Torsten Ingemann Nielsen

Min artikel "Om Psyke og Logos og om Psyke og Eros" er et manifest og et program for mit erkendelsesprojekt "Symboliseren og kategoriseren". Jeg har skrevet mit essay i en stilart, som kan være nødvendig for den, som vil ud af stedet, men som kan være til grænseløs irritation for den, som er velfunderet i et andet sted. Derfor er jeg glad for Søren Kjørups besindige, vidende, skarpsindige og frugtbart provokerende indlæg. Det tvinger mig til at skærpe og afklare mine anskuelser. Jeg kan ikke fuldt ud behandle det centrale i Søren Kjørups væsentlige artikel i denne korte replik. Mit fremtidige empiriske og teoretiske arbejde må være mit egentlige svar på det overordnede sigte i Søren Kjørups kritik; her skal jeg blot komme med nogle uddybende bemærkninger.

I min artikel søger jeg (alt for kortfattet) at overbevise læseren om, at det er en hovedopgave for psykologien (men også for andre humanistiske videnskaber vil jeg tilføje) at formulere en overordnet forståelsesramme (som altid vil have en skitzemæssig karakter), hvor såvel den nutidige tilværelse i vor egen kultur som tilværelsesformerne i andre - samtidige og fortidige - kulturer, kan ses som værende variationer af de samme livstemaer. Først med et uafslutteligt forsøg på at nå frem til en sådan overordnet forståelse af det fællesmenneskelige, får de ligeledes uafsluttede forsøg på en erkendelse af kulturbestemte, klassebestemte og personlighedsbestemte forskelle mellem mennesker dybde og perspektiv.

Søren Kjørup hævder, at jeg i mit afsnit om billedkunstens og billedoplevelsens traditionsoverskridende mulighed undervurderer, i hvor høj grad vi er bundet til vort sprog og vor tænkemåde, som er specifik for den historiske situation, vi lever i. Jeg vil ikke påstå, at vi i en absolut forstand kan frigøre os fra en sådan binding (hvad Kjørup da også noterer er min indstilling). Derimod mener jeg, at Søren Kjørup overbetoner vor bundethed til en given traditions begreber og tænkemåde. Hans begrebskritiske og først og fremmest begrebshistoriske udgangspunkt fører primært og måske udelukkende til en "forskelskerkendelse" af det menneskelige (som kun kan være den humanistiske erkendelses *ene* side). Erkendelsen af,

hvordan begreber som "barn", "familie", "kunst", "menneske", "gud" m.m. har forskellige indhold (eller slet ikke noget indhold) i forskellige kulturer og epoker, *er* vigtig, men hvis disse erkendelsesopgaver i praksis gøres til de egentlige, overser vi en anden, lige så vigtig side ved den humanistiske erkendelse: At finde lighederne i de tilsyneladende vidt forskellige måder, hvorpå mennesker lever deres liv og erkender deres liv.

Søren Kjørup er ikke uenig med mig i, at et kompletabelt begreb om "fællesmenneskelige eksistenstemaer" kan være frugtbart (og det ser jeg som vigtigt for muligheden af en fortsat, givende meningsudveksling), men i sin diskussion synes jeg ikke, at han kommer med hjælpende forslag til, hvordan "lighedserkendelsen" inden for de humanistiske videnskaber kan fremmes; hans eksempler er udelukkende bidrag til en "forskels-erkendelse".

Kort sagt (alt for kort sagt): Søren Kjørups metode fører ham - og kan *kun* føre ham er jeg bange for - til identificering af forskellige begrebsindhold i forskellige erkendelsestraditioner under menneskets forsøg på selvforståelse. Hvis vor erkendelse af det menneskelige skal være *traditions-overskridende* og ikke blot traditionsidentificerende, må vi tillige udvikle metoder, der fremmer vor erkendelse af det fællesmenneskelige.

Jeg synes, at Søren Kjørup i sin tekst kommer til at udtrykke en så *generel* tvivl om muligheden af, at vi kan komme til en virkelig forståelse af det menneskelige i andre kulturer uden om vore egne traditionsbestemte begrebs- og tænkemåder, at denne generelle tvivl i sin logiske konsekvens kan betyde, at vi havner i en ukontrollabel skepticisme (men det gør Søren Kjørup ikke i sin artikel). Kunne vi ikke lige så godt generelt tvivle på muligheden af at kunne erkende det menneskelige hos andre i det hele taget? Kunne vi eksempelvis ikke lige så godt sige, at den enkelte er afskåret fra virkelig forståelse af andre mennesker som følge af klassebestemte, generationsbestemte, kønsbestemte og familiebestemte forskelle i individernes begrebsbrug og tænkemåde? Over for en sådan generel skepticisme mener jeg, at det er mere frugtbart at antage, at forståelse af det menneskelige er mulig - i vor egen kultur, i andre kulturer og i *alle* kulturer - men at ethvert konkret forståelsesforsøg selvfølgelig kan og skal gøres til genstand for *metodisk* tvivl (og her vil den begrebskritiske og begrebshistoriske metode være uundværlig).

Nu mere specifikt til Søren Kjørups kritik af min artikel, hvori han koncentrerer sig om mit afsnit: Vort forhold til billedkunsten i vor egen og i fremmede kulturer - Et illustrerende eksempel på, hvordan vi kan og må vedkende os eksistensen af det sjæleligt fællesmenneskelige.

Lad mig først sige, at jeg ikke - som Søren Kjørup tilsyneladende har forstået mig - generelt benægter, at kulturelle fremskridt kan finde sted. Det, jeg hævder er, at man ikke *i analogi* med talen om teknologiske og or-

ganisatoriske fremskridt kan tale om kulturelle fremskridt, f.eks. i billedkunstens udvikling.

Tidligere i sit indlæg siger Søren Kjølrup, at han ikke vil underholde læseren med en diskussion af, "hvad kunst er". Det forekommer mig også, at han indirekte siger, at en sådan diskussion er futil. I hvert fald koncentrerer han sig om en iøvrigt spændende påvisning af, hvilke radikale betydningsændringer ordet "kunst" har undergået de sidste 2500 år, men han tager ikke stilling til den definition af kunstnerisk erkendelse, som jeg udvikler i min artikel. Det synes jeg er en skam, for udviklingen af denne definition hænger uløseligt sammen med mit billedkunsteksempel (hvad jeg ikke udtrykkeligt har sagt i min artikel, men jeg håbede, at det ville fremgå af sammenhængen). I min artikel hævder jeg, at kunstnerisk erkendelse er universel. Mennesket (homo sapiens sapiens - mennesket som forsøger at blive vidende og som ved, at det forsøger herpå) har altid stræbt efter i sanseligt konkrete, betydningsmættede og følelsesfortættede symboler at få *kontakt* med det væsentlige i deres livstemaer¹, og dette er en bestræbelse, som er kvalitativt forskellig fra en lige så almenmenneskelig stræben, nemlig menneskets forsøg på gennem abstrakte kategorier at få entydigt og handlerrelevant *overblik* over mål og midler i kampen for overlevelse.²

Om der altid har været to sådanne kvalitativt forskellige bestræbelser i den menneskelige erkendelse er et spørgsmål, som kræver, at vi i vore undersøgelser forsøger at gå bag om menneskers skiftende benævnelser af deres erkendelsesbestræbelser. En fortsættelse af Søren Kjølrops begrebshistoriske undersøgelsesmetode er nok nødvendig, men absolut ikke tilstrækkelig.

Af min artikel fremgår det, at jeg tilslutter mig et signalement af den moderne europæiske kultur som havende udprægede tendenser til ensidigt at opprioritere den kategoriserende erkendelsesmåde - eksempelvis inden for uddannelse og forskning. I en sådan kultur kommer vi let til at overse, at den symboliserende erkendelsesmåde er lige så betydningsfuld for vor tilværelsesforståelse som den kategoriserende. Den symboliserende måde at forholde sig på og at erkende på har selvfølgelig også været tilstede i vor kultur; problemet er, at den i stort omfang har været ekskommunikeret fra de videnskabelige - herunder også de humanvidenskabelige - miljøer og fra miljøer, som er udviklet af den videnskabelige kultur, og at den er blevet isoleret i mere eller mindre esoteriske kulturgettoer. På denne baggrund giver mangfoldige forgreninger af den moderne europæiske billedkunst os stof til kulturoptimisme. Den moderne billedkunst har udført en pionervirksomhed i kampen mod en tilværelsesforståelse, som ensidigt koncentrerer sig om at udvikle "den tekniske fornuft" og "den fortolkende fornuft" (som er to sider ved den kategoriserende erkendelsesmåde). Den moderne billedkunst (og måske *især* den moderne billedkunst) har været med til at åbne vore øjne for, at der i vor tilværelse er sider, som ikke kan begribes i abstrakte kategorier, sider, som må konkretiseres i

symboler, for at vi kan komme i forstående kontakt med dem. Dermed er billedkunst fra andre kulturer - som vi med vor bigotte tekniske fornuft har kaldt primitive - pludseligt blevet i hvert fald delvis tilgængelig for os. - Alt dette ser jeg som et kulturelt fremskridt, uden at man af den grund behøver at sige, at dette århundredes europæiske billedkunst er bedre end forrige århundredes i analogi med, at man formentlig kan tale om, at dette århundredes lokomotiver i enhver teknisk henseende er bedre end forrige århundredes (!).

At opdagelsen af den kunstneriske erkendelsesværdi i andre epokers og kulturers billedkunst, har ført til, at denne billedkunst er blevet genstand for hæmningsløs spekulation og udbytning kan ikke forbyde dem, der kender lidt til den kapitalistiske markedsmekanisme. Den eneste pointe, Søren Kjørerup kan nå frem til ved at nævne dette forhold, er, at vi her har en af de mange gode grunde til at afskaffe kapitalismen, men med emnet for vor diskussion har det intet at gøre.

Søren Kjørerup og jeg kommer til stik modsatte konklusioner med udgangspunkt i mit billedkunsteksempel, og dette gør det muligt bedre at forstå de to fundamentalt forskellige hovedsynspunkter, som jeg tror vi repræsenterer.

Lad mig først rekonstruere Søren Kjørerups udgangspunkt (desværre nok lidt karrikaturagtigt). For Søren Kjørerup er al erkendelse af begrebsmæssig/sproglig art, og han ser oplevelsen/fortolkningen af aktuelle og fortidige menneskelige forhold som primært (men ikke udelukkende?) bundet til begreber, der er særegne for opleverens/fortolkerens egen historiske situation. Et møde med et billedkunstværk fra en anden kultur eller epoke vil eksempelvis ikke kunne ske uden om det traditionsbestemte "begrebsfilter" hos modtageren. Sider af det udtrykte kunstneriske indhold vil ikke kunne modtages direkte; det vil så at sige blive forvrænget af det traditionsbestemte begrebsfilter.

Dernæst en rekonstruktion af mit udgangspunkt. Mit udgangspunkt er en antagelse af en fællesmenneskelig, psykisk dybdestruktur. Sagt på en anden måde mener jeg, at det har mening uafslutteligt at forsøge at formulere transhistoriske eksistenstemaer. Endvidere har det mening uafslutteligt at forsøge at indkredse transhistoriske begreber, hvormed mennesker forsøger at få entydigt og handlerelevant overblik over deres livstemaer, og det har mening uafslutteligt at forsøge at eksemplificere transhistoriske symboler, hvormed mennesker forsøger at komme i kontakt med temaerne i deres tilværelse. (I modsætning til Søren Kjørerup mener jeg altså ikke, at erkendelsen udelukkende er af begrebsmæssig art. Den er også af symbolmæssig art. Desværre tager han ikke stilling til denne væsentlige forskel i vore synspunkter, men mon ikke vi her har en indgang til en mere indgående afklaring af vor uenighed?)

Den fællesmenneskelige (transhistoriske) psykiske dybdestruktur manifesterer sig nok på en måde, som er karakteristisk for den historiske epo-

ke, som individerne lever i, men jeg mener ikke, at mennesker skæbnesvangert er bundet til den. Den kultur- og traditionsbestemte fremtrædelsesmåde af den psykiske dybdestruktur bliver overskredet på mange forskellige måder i menneskers liv. Eksempelvis mener jeg, at billedkunstværker fra helt andre epoker og kulturer gennem deres energiladede koncentration af sanseligt, følelsesmæssigt og intuitivt udtrykt erkendelse *kan* genenmbryde det traditionsbestemte begrebspanser, hvormed vi vurderer kunst, med den konsekvens, at vi i hvert fald delvist *kan* komme i en direkte kontakt med den oprindelige erkendelse, som er udtrykt i billedværkerne.

Torsten Ingemann Nielsen: Den gamle drøm om at flyve, ide til et mindesmærke over Ikaros. Gengivelse af illustration i kataloget over Kunstnernes Efterårsudstilling 1980. En kommentar til skulpturen: Blot en døgnflue, men udklækket i de evige sumpe.

Det må være den psykologiske empiriske forskning, som i en fortsat dialog med begrebsanalytisk og begrebshistorisk orienterede forskere skal bringe vor diskussion videre på en konstruktiv måde.

Med min igangværende udforskning af den spontant symboliserende forholdelsesmåde til og den bevidst symboliserende erkendelsesmåde af de sider ved vor tilværelse, som unddrager sig begrebsmæssig erkendelse, har jeg selvfølgelig ingen illusioner om, at jeg kan "bevise", at mit udgangspunkt er "et korrekt grundlag" for psykologisk humanistisk erkendelse. Derimod håber jeg, at jeg med baggrund i mine konkrete erkendelsesresultater vil kunne føre en overbevisende *påpegende* argumentation for, at erkendelsen ikke alene er af begrebsmæssig art, men at der også er en anden erkendelsesmåde, nemlig den symboliserende, og at denne erkendelsesmåde kan udvikles med en mere alsidig personlighedsudvikling til følge. Ved at uddybe kendskabet til den symboliserende erkendelsesmåde håber jeg også, at det vil blive mere forståeligt/indføleligt, hvordan vi kan komme i sanselig, følelsesmæssig og intuitiv kontakt med det symbolske erkendelsesindhold i billedkunst fra andre epoker og kulturer, og jeg håber, at det vil blive mere forståeligt/indføleligt, at det ikke er fraseagtigt at tale om, at billedkunst på én gang kan rumme en erkendelse af noget unikt individuelt, noget specifikt historisk og noget alment i den menneskelige tilværelse.

NOTER

- ¹ Det er i denne forbindelse jeg taler om et forenende og skabende Erosprincip - i vor verden og i vor erkendelse af os-selv-i-verden.
- ² Det er i denne forbindelse jeg taler om et adskillende og skabende Logosprincip - i vor verden og i vor erkendelse af os-selv-i-verden.